

PARCURSUL ISTORIOGRAFIC AL REVOLUȚIEI TRANSILVĂNENE DE LA FINELE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL*

Andreea Dăncilă Ineoan**

Cuvinte-cheie: istoriografie, revoluție, 1918, Transilvania, paradigme interpretative

Keywords: historiography, revolution, Transylvania, interpretative paradigms

Context revoluționar

În intervalul delimitat de prăbușirea militară a Austro-Ungariei și intrarea armatei române în localitățile transilvănene la finele anului 1918 are loc ceea ce a rămas reperabil istoriografic drept *revoluția transilvăneană*. S-a consumat, de fapt, în această perioadă un prim transfer de putere în regiune, unul deosebit de efervescent și complex, un interstițiu de o fermentație aparte, în care scenarii concurente se dezvoltau accelerat și în care puterea politică avea de traversat, la finele unei conflagrații uriașe, un dureros test de legitimitate.¹

După ce István Tisza, omul forte al politicii maghiare, anunța de la tribuna parlamentului budapestan, “Am pierdut războiul!”², șocul acomodării cu această situație de țară înfrântă era resimțit cu tot mai mare intensitate în partea transleithană a Dublei Monarhii. La puțin timp, începeau proteste ale studenților, muncitorilor, dar mai ales ale militarilor pe tot cuprinsul unei Ungarii căreia soluția republicană și ruperea de Viena începea să i se pară tot mai plauzibilă. Într-un astfel de peisaj dezordonat, se întorceau acasă și contingentele soldaților transilvăneni pentru care disoluția Monarhiei Austro-Ungare era o consta-

---

* Acest studiu a fost finanțat prin proiectul “Traietorii socio-profesionale în spații confesionale concurente: Transilvania 1850–1918,” CNCS – UEFISCDI – PN III P4 ID PCE–2016-0661”

** Universitatea Babeș Bolyai, Centrul de Studiere a Populației, str. Mihail Kogălniceanu, nr. 1, e-mail: andreea.dancila@yahoo.com

¹ Primul Război Mondial a reprezentat pentru Austro-Ungaria testul final pentru abilitatea monarhiei de a-și justifica existența pe scena europeană, atât ca mare putere, cât și ca imperiu legitimat în ochii naționalităților ce o compuneau, cf. Mark Cornwall, “A Conflicted and Divided Habsburg Memory,” în Mark Cornwall, John Paul Newman, eds., *Sacrifice and Rebirth: the Legacy of the Last Habsburg War* (New York/Oxford: Berghahn Books, 2016), 1.

² *Memoirs of Michael Karolyi. Faith without Illusion* (London: Cape, 1956), 102.

tare întărită la fiecare pas în drumul lor de pe front de revendicările, revoluțiile și noile structuri de putere care apăruseră deja la nivelul celorlalte naționalități. Deși prăbușirea frontului a reprezentat un puternic element de radicalizare pentru foștii combatanți, starea de spirit adusă din tranșee de aceștia s-a acutizat la întâlnirea cu traumele și neajunsurile resimțite de cei de acasă. Colapsul militar era dublat la nivelul întregului imperiu de colapsul frontului de acasă, care pune o presiune poate tot la fel de mare precum cea a înfrângerilor de pe front. Excepționalismul stării de război a însemnat pentru Ungaria, și implicit pentru Transilvania, impunerea unei legislații prin care rolul autorității statale era mult potențat, iar populația civilă era forțată să răspundă rechizițiilor, împrumuturilor de război, și nu de puține ori, umilintelor autorităților administrative. Nevoia de supraviețuire, în condițiile în care foamea bântuia peste tot, dar și puternicul sentiment că nu a existat o distribuție echitabilă a dramei în acest război îi îndeamnă pe mulți dintre acești soldați să recurgă, odată ajunși în satele lor, cu suportul mai mic sau mai mare al unei părți a populației locale, la o serie de acte violente îndreptate mai cu seamă asupra reprezentanților puterii locale – primarul, notarul, jandarmul, dar și asupra speculanților de război ori a marilor proprietari, personaje considerate responsabile de administrarea defectuoasă a treburilor comunitare pe timp de război.³

Gesturile soldaților sunt astfel relevante pentru o cultură a războiului care supraviețuiește armistițiilor militare, pentru o demobilizare care nu se epuizează în declarațiile miniștrilor de război, deconectarea de la violența de pe front neproducându-se instant, ci dimpotrivă, supraviețuind cu mare intensitate și în perioada imediat următoare.⁴

Manifestările care aduc mai degrabă, în această fază inițială, a răscoală milenaristă ori a jacquerie, caracterizate de izbucniri spontane ale unor țărani-soldați, ce reușesc să capaceze și entuziasmul maselor, vor lua în scurt timp aspectul unei revoluții cu program politic și cu structuri menite să asigure obiectivul numărul unu al acesteia, transferul de putere. Într-un peisaj puternic destabilizant, elita politică prin Consiliul Național Român Central va încerca să gestioneze cât

³ Contextul revoluționar transilvănean a mai fost tratat de Andreea Dăncilă Ineoan în studiile “Investigând Primul Război Mondial prin prisma unei anchete interbelice,” *Astra Sabasiensis* 2 (2016): 193–202; “Questioning the Revolution from Banat from the end of the Great War,” *Banatica* 25 (2015): 417–430; “Memory of the War and the Revolution in the Mureș County,” *Communication, Context, Interdisciplinarity. Studies and Articles* III (2014): 230–240; “Memoria războiului și a revoluției în Bistrița-Năsăud,” în Ioan Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaș, coord., *Primul Război Mondial. Perspectiva istorică și istoriografică/ World War I. A Historical and Historiographical Perspective* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2015), 501–512 ș.a.

⁴ Stéphane Audoin Rouzeau, Annette Becker, *Războiul redescoperit* (București: Corint, 2014), 212–215.

mai inspirat translația de la administrația maghiară spre cea română, prin acele consilii și gărzi naționale locale, să-și asigure astfel suportul maselor și să le furnizeze acestora o puternică argumentație a programului național.

Termenul de revoluție s-a impus încă din timpul desfășurării evenimentelor la majoritatea popoarelor din fosta Monarhie Austro-Ungară, care au trecut prin scheme relativ identice de tranziție la finalul războiului. Eticheta s-a dovedit a fi rezistentă până în zilele noastre, inclusiv la nivelul istoriografiei occidentale pentru care acțiunile ce au loc la nivelul grupurilor naționale ale monarhiei dunărene stau sub semnul unor revoluții naționale.⁵

În spațiul istoriografic românesc, mișcările din toamna anului 1918 au suscitad numeroase interpretări ideologice, multiplele straturi de discurs care s-au acumulat în răstimpul unui secol formând un complicat balast în care cu dificultate se poate formula o narațiune coerentă istoric. Aflați încă în proximitatea centenarului Marelui Război, un moment care pentru istoricii europeni a prilejuit numeroase relecturări ale finalului acestuia, rechestionând scenariile și acțiunile colective ale diverselor grupuri etnice, propunem o inventariere a lentilelor majore sub care s-a format și deformat revoluția transilvăneană a anului 1918 în intervalul de mai bine de un secol.

Revoluția transilvăneană în interpretări istorice interbelice

În mod firesc, interbelicul românesc consacră, fenomen recurent de altfel și în alte spații istoriografice, plasarea evenimentelor din intervalul 1914–1919 într-o paradigmă a eroicului, fapt explicabil dacă avem în vedere că mulți dintre participanții la evenimentele acelei perioade sunt chiar povestitorii acestei meta-narațiuni naționale.⁶ De fapt, perioada este una care favorizează existența unui cvasi-monopol al scrisului istoric rezervat protagoniștilor sau martorilor direcți ai istoriei recente, legitimitatea acestora ca ordonatori ai faptului istoric nefiind niciodată chestionată.⁷ Cu toate acestea, puțini sunt autorii care își

⁵ Richard Bessel, “Revolution,” în Jay Winter, ed., *The Cambridge History of the First World War*, vol. II (Cambridge: Cambridge University Press, 2014); Pieter C. Van Duin, *Central European Crossroads: Social Democracy and National Revolution in Bratislava (Pressburg), 1867–1921* (Oxford, New York: Berghahn Books), 2009; Mark Cornwall, “Disintegration and Defeat. The Austro-Hungarian Revolution,” în M. Cornwall, *The Last Years of Austria-Hungary* (Liverpool: Liverpool University Press, 2002).

⁶ Valer Moga, “Anul 1918: un traseu istoriografic de nouă decenii,” în Valer Moga, Sorin Arhire, eds., *Anul 1918 în Transilvania și Europa Central-Estică. Contribuții bibliografice și istoriografice* (Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane/Academia Română, 2007), 7. Dintre primii istorici ai evenimentelor anului 1918 în Transilvania amintim pe Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Zenovie Pâclișanu, Ion Clopoțel, Tiron Albani.

⁷ Iacob Mârza, “Perspective contemporane asupra anului 1918 în istoriografia română,” *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 2–3 (1998–1999): 80–81.

permit să iasă din paginile periodicelor în care pe spații mici dezvoltau propria lor viziune despre război și revoluție în cadrul unor exerciții de memorialistică mărunță și să propună lucrări ample despre evenimentele ultimilor ani. Posibil ca neastâmpărul politic și cultural al României Mari să îi fi confiscat pe istoricii transilvăneni, îndepărtându-i de proiecte editoriale orientate spre această tematică. *Teroarea istoriei* avea să-i aducă însă peste puțin timp (1940) la masa de lucru și să-i dirijeze grăbit tocmai spre subiecte legate de felul în care s-a consolidat apartenența Transilvaniei la România.

Din explicațiile felului în care se ordonează scrisul istoric românesc după război nu trebuie ignorat revizionismul intens al unei părți a istoriografiei maghiare care a orientat, în replică, istoriografia română spre direcția unei recuperări militante a trecutului imediat.⁸ De altfel, după Dictatul de la Viena aceasta părea să devină direcția privilegiată a istoricilor români transilvăneni, o adevărată lucrare de misionarism a breslei.

La 25 de ani de la unire, în 1943, Silviu Dragomir încă mai acuza absența unui răgaz necesar istoricilor transilvăneni implicați trup și suflet în ordonarea unui *proiect de țară*, care s-ar fi dovedit esențial, pentru fixarea și analiza evenimentelor din toamna-iarna anului 1918: “Istoriografia română aproape că nu s-a ocupat cu adunarea materialului ce privește capitolul cel mai glorios al desrobirii noastre politice. Pasiunea luptelor postbelice a slăbit interesul factorilor, care ar fi fost chemați să fixeze fiecare etapă din drumul spre libertate, în aceeași măsură în care a întunecat de multe ori însuși adevărul istoric. Nici azi nu avem documentația istorică necesară și datorită acestei neglijențe, mă îndoiesc că vom putea restabili vreodată, în toate amănunțele, frământarea din preajma unirii, cu gândurile intime, cu nădejtile, ambițiile, intrigile generației care s-a învrednicit să realizeze cel mai însemnat act al istoriei noastre. Puțini dintre frunzașii politici ai românilor din Transilvania și-au orânduit hârtiile pentru ca din însemnările și memoriile lor, autentic informate, sau din corespondența sincer intenționată să se poată reconstrui sbuciumul sufletesc și să se poată desprinde cristalizarea ideilor și recunoașterea treptată a mijloacelor întru dobândirea libertății.”⁹ La un sfert de veac de la unire, într-un context extraordinar de sensibil, critica enunțată de Silviu Dragomir, oricât de fatalist-pesimistă în diagnostic, era una legitimă.

Revenind la subiectul istoric care interesează aici, trebuie menționat că, în genere, istoricii interbelici au surprins mai cu seamă acțiunile elitei politice transilvănene din lunile octombrie-decembrie, insistând, cu foarte puține

⁸ Pompiliu Teodor, “Istoriografia Unirii Transilvaniei cu România,” în Nicolae Bocșan, Nicolae Edroiu, Vasile Vesa, eds., *Convergențe europene. Istorie și societate în epoca modernă* (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1993), 79–80.

⁹ Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei* (Sibiu: Editura ASTREI, 1943), 9.

excepții, mai ales pe revoluția produsă de intelectualii publici și trecând expeditiv peste mișcările violente ale maselor din acea perioadă.

În volumul *Istoria unirii românilor*, apărut sub auspiciile Fundației Culturale Regale, Ioan Lupaș nici măcar nu menționa existența unei revoluții transilvănene, punctând în intervalul de la sfârșitul războiului până la unire, doar momentele pregătite de elita politică: declarația lui Alexandru Vaida Voevod din Parlamentul maghiar și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.¹⁰ În acel interval, considera istoricul, Transilvania a trăit “zile de efervescentă”, făcând trimitere la pregătirea credenționalelor și a participării la serbarea de la 1 decembrie. Atât precizează Ioan Lupaș despre acea perioadă, interesat mai degrabă de acumulările în timp care au condus la unire, evenimentul fiind, în viziunea intelectualului sibian, rezultatul unei lungi evoluții istorice.¹¹

Din această centrare pe evenimentialul politic, ce va fi de altfel una predilectă pentru multe din abordările interbelice (Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Alexandru Lapedatu)¹² se va ieși doar cu ajutorul unor volume plasate la granița dintre memorialistică și istorie. Una dintre lucrările de referință pentru chestiunea revoluției îi aparține lui Ion Clopoșel și se intitulează chiar *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*. Volumul apărut în 1926¹³ era de fapt unul încurajat de către ASTRA care, în primăvara anului 1921, lansa un concurs ce avea ca temă redactarea unui studiu despre revoluția transilvăneană.¹⁴ Acest demers sugerează că a existat chiar și în interbelicul timpuriu necesitatea ordonării experienței revoluționare transilvănene în cadrul unui discurs istoric articulat. Revoluția descrisă de Clopoșel este una care izbucnește pe 31 octombrie și se înscrie în patternul mai mare existent la nivelul întregului Imperiu Austro-Ungar. Într-o primă fază, revoluția se prezintă ca un fenomen incontrollabil, având masele de țărani ca protagoniști: “Lumea săracă a crezut că a sosit ceasul să se răzbune pe aceia care i-au supt seva sângelui secole de-a rândul”, până la înființarea și organizarea consiliilor și gărzilor naționale, care devin de fapt adevărate structuri revoluționare, încărcând mizele mișcării cu puternice nuanțe naționale. De remarcat că, atunci când se referă la implicațiile politice ale evenimentelor ce debutau la finalul lunii octombrie 1918, Ion Clopoșel folosește termenul de *revoluție*, o etapă

¹⁰ Ioan Lupaș, *Istoria Unirii românilor* (București: Fundația Culturală Regală “Principele Carol”, 1937).

¹¹ Ioan Lupaș, “La chute de la Monarchie Austro-Hongroise,” *Revue de Transylvanie* I (1934): 11.

¹² Reținem și inițiativa Despărțământului București al ASTREI din 1943 finalizată prin volumul *Marea Unire dela 1 decembrie 1918*, plasat pe aceleași coordonate, ale unei recuperări politice a evenimentelor.

¹³ Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România* (Cluj: Editura Revistei Societatea de Măine, 1926).

¹⁴ *Transilvania* LIII (1922): 439.

absolut indispensabilă în viziunea acestuia în realizarea unirii, iar pentru neas-tâmpărul care cuprinde satele transilvănene în același interval, cel de *răscoale*.

Tot în anul 1926, o altă lucrare cu iz memorialistic, *Zile trăite*, semnată de episcopul ortodox de Oradea, Roman Ciorogariu, o personalitate cu puternice conexiuni cu zona politicului transilvănean și înainte de 1918, aborda chestiunea revoluției transilvănene. În viziunea acestuia, revoluția a fost realizată de soldații-țărani care acționau după același scenariu odată ajunși acasă¹⁵: “Pare-că oamenii erau vorbiți de pe front cum să facă această revoluție, pentru că pretutindeni se manifestă în aceeași formă [...]”¹⁶. Dacă Ion Clopoțel, se apleca prea puțin asupra violențelor ce au cuprins lumea rurală la finele războiului, preferând perspectiva politică, Roman Ciorogariu, aflat în proximitatea unei zone de graniță în care s-au produs confruntări de o violență extremă și în care a funcționat o puternică identificare etnică, nu-și permitea astfel de aseptizări ale revoluției. Dimpotrivă, pe spații largi, în volumele sale, acesta prezenta pomelnicul victimelor revoluției, metodă de lucru care lăsa impresia că episodul istoric în cauză nu a fost altceva decât un adevărat război civil transilvănean româno-maghiar. Tot episcopul Ciorogariu lansa ideea că între momentul Marii Adunării Naționale de la Alba-Iulia și instaurarea terorii comuniste din Ungaria a existat și o a doua revoluție în Transilvania, una motivată național.¹⁷

În anii '30, Tiron Albani își propunea să producă o monografie a unirii, oferind cu această ocazie o analiză inedită revoluției transilvănene. Perspectiva sa interpretativă, ce preia multe din argumentele lui Clopoțel, se constituie, de fapt, într-o replică adresată de pe poziția socialistului, care vedea la câțiva ani de la unire mult diminuat rolul politic al curentului al cărui simpatizant era. Revoluția, în opinia lui Albani, a fost motivată atât social, de criza alimentară ce bântuia imperiul, dar și de numeroaselor diferende de natură etnică descătuseate la finalul războiului. În viziunea aceluiași, soldații rămâneau principalii actanți revoluționari, mișcarea animată de aceștia fiind de relevanță națională: “Dacă nu s-ar fi produs revoluția din statele centrale, unirea Ardealului cu România ar fi întâmpinat mai multe greutăți, poate chiar de neînvins”¹⁸.

¹⁵ Și Silviu Dragomir considera că soldații au reprezentat principala forță a revoluției, consiliile naționale acționând ca organe revoluționare. Istoricul nu era însă preocupat de dezordinile sociale de la finalul războiului, cât mai ales de firul politic al desfășurării evenimentelor. Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei* (Sibiu: Editura ASTREI, 1943), 9. Ion I. Lapedatu insistă și el pe ipostaza de revoluționari a soldaților, precizând că revoluția a izbucnit în cadrul armatei și de aici s-a răspândit în toată monarhia. Ion I. Lapedatu, *Memorii și amintiri* (Iași: Institutul European, 1998), 206.

¹⁶ Roman Ciorogariu, *Zile trăite*, vol. II (Oradea: Fundația “Cele Trei Crișuri”, 1994), 50–51.

¹⁷ Ibid., 50–51.

¹⁸ Tiron Albani, *Leul de la Șișești. De ce s-a prăbușit Monarchia Austro-Ungară* (Oradea: Editura Cercul Ziariștilor Oradea, 1936), 151.

Inspirate de revoluția franceză și de cea rusă, evenimentele care se consumau în Transilvania erau, în opinia autorului, de o inocență covârșitoare: “A fost o revoluție a păcii, contra războiului, o revoluție a libertății contra oligarhiei împilatoare. A fost mai mult o sărbătoare de culesul viilor, un carnaval decât o luptă sângeroasă”.¹⁹ Viziunea edulcorată a lui Albani și în special rolul consiliilor muncitorești în evenimentele de la finele războiului pe care acesta insistă în scrierile sale vor fi combătute ulterior de către unii istorici transilvăneni care îl acuzau că inventează scenarii neverosimile (e vorba mai ales de Alexandru Lapedatu²⁰). Trebuie reținut și rolul pe care îl acordă Albani *Comitetului muncitorimii românești din Budapesta* în organizarea Consiliului Național Român Central. Astfel, menționa acesta în memorii, la presiunea acestei structuri în seara zilei de 30 octombrie 1918, deputații români de la Budapesta decideau formarea Consiliului Național Român.²¹

Perioada interbelică prilejuia apoi și apariția unor scrieri aparținând istoricilor apropiați armatei române care abordau chestiunea revoluției transilvănene din perspectiva istoriei militare. Virgil Arifeanu într-un volum apărut în anul 1924 și consacrat evenimentelor militare referitoare la ocuparea Budapestei amintea de destrămarea armatei austro-ungare și transformarea acesteia “în hoarde bolșevice ca și în Rusia, prădând sate și orașe de Români în Ardeal”.²² La începutul anului 1919, armata română nu mai putea conta pe gărzile naționale pentru că acestea se bolșevizaseră și deveniseră de necontrolat pentru autoritățile române, considera același.²³ Terminologia folosită pentru evenimentele ce au avut loc în Transilvania între anii 1918–1920 era aceea de “război contra ungarilor”, revoluția de la finele războiului fiind astfel considerată un episod din această acțiune militară mai amplă dusă împotriva vecinului de la vest. Interpretările maiorului Arifeanu nu trebuie să surprindă: scrise de un *insider* militar, e previzibilă insistența pe rolul armatei într-un cadru dificil (scrierea acestui autor are, din acest punct de vedere, un evident caracter encomiastic),

¹⁹ Ibid., 151.

²⁰ Într-o încercare de rememorare a evenimentelor de la finele războiului, Alexandru Lapedatu era preocupat mai degrabă să răspundă tezelor reprezentanților socialiști ardeleni despre care considera că și-au supraestimat rolul avut în lunile octombrie-decembrie 1918. În Transilvania, considera acesta “socialismul era o plantă exotică, ce nu s-a putut aclimata, necum dezvolta. Rostul său la adunare și peste tot la mișcarea revoluționară și națională pentru pregătirea Unirii cu țara mamă era inventat, ca să ne punem și noi la unison cu acțiunile revoluționare din alte părți [...]”. Alexandru Lapedatu, “Amintiri și reflexii cu privire la actul unirii de la Alba-Iulia,” *Generația Unirii* 4 (1929): 15.

²¹ Albani, *Leul de la Șişești*, 197.

²² Virgil Arifeanu, *Răsboiul nostru contra ungarilor 1918–1920* (Institutul de Arte Grafice “Eminescu”, 1924), 7.

²³ Ibid., 13.

iar retorica anti-bolșevică făcea parte dintr-un discurs puternic acreditat în primii ani de după unire.

În 1927, Constantin Kirițescu, în monumentală sa istorie a războiului, vorbea despre evenimentele din Ungaria și Transilvania folosind eticheta de *răscoale*, având un caracter social în cazul ungarilor și național din partea românilor.²⁴ Revoluția din Transilvania era considerată a reprezenta un fenomen influențat puternic de desfășurările evenimentelor din Ungaria. Pentru acest autor, revoluția avea doar un caracter distructiv, reținând doar confruntările dintre mulțime și “cei avuți”. De notat că, în viziunea lui Kirițescu, această revoluție a durat doar trei zile.²⁵

Rezumând acumulările istorice interbelice referitoare la revoluția din Transilvania, trebuie precizat că subiectul nu s-a regăsit, decât cu foarte puține excepții, în reprezentările canonice ale războiului și ale unirii. Fenomen dezordonat, violent, cu patimi încă nestinse și chiar cu procese încă pe rol, episodul revoluționar transilvănean în dimensiunea sa populară a primelor ore mai păstra încă ridicate cote de sensibilitate, fiind de evitat în condițiile în care putea prezenta Europei imaginea unei regiuni instabile ce a trecut la sfârșitul războiului printr-o serie de confruntări interetnice violente. Reținem însă din preocupările istoriografice ale interbelicului, strategiile de tipologizare a revoluției transilvănene, într-una populară și una elitară, ce reprezentau, de fapt, demersuri de a intersecta mizele sociale cu cele naționale ale mișcărilor de la finele războiului.

Revoluția transilvăneană în interpretări din perioada comunistă

Schimbarea regimului politic din România după cel de-al Doilea Război Mondial a produs, în mod previzibil, puternice reverberații și în scrisul istoric, pentru orice societate totalitară controlul tagmei istoricilor reprezentând un adevărat deziderat strategic.²⁶

După 1948, în condițiile în care revoluția rusă devenea singura axă interpretativă a Primului Război Mondial²⁷, revoluția transilvăneană se goleşte de implicațiile naționale, analizându-i-se capacitatea de aliniere la “protoptipul” rusesc, supralicitându-se partitura socială, cea care de altfel putea asigura legi-

²⁴ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru reîntregirea României*, III (București: Editura Casei Școalelor, 1927), 400.

²⁵ *Ibid.*, 367–368.

²⁶ John Tosh, *The Pursuit of History* (London, New York: Longman, 1984), 5.

²⁷ Cătălina Mihalache consideră că după 1948 revoluția devine personajul principal al conflagrației mondiale. Cătălina Mihalache, “O lecție de istorie în perioada interbelică: 1 decembrie 1918”, în Ovidiu Pecican, ed., *România interbelică: istorie și istoriografie* (Cluj-Napoca: Limes, 2010), 24.

timitate noului regim politic.²⁸ Demersul era de altfel unul simptomatic pentru întreaga tagmă a istoricilor marxiști ai statelor succesoriale, foste teritorii habsburgice, care apreciau la unison că fără revoluția rusească nu ar fi existat revoluția austro-ungară din octombrie 1918.²⁹

În anul 1952, *academicianul* Mihai Roller era cel care producea prima viziune istorică asupra evenimentelor revoluționare din Transilvania în epoca dictaturii comuniste. Vulgata emanată de Roller în acel moment³⁰ reprezintă cea mai puternică fractură ce apărea în interpretarea evenimentelor de la sfârșitul războiului. Conform acestuia, revoluția transilvăneană era o prelungire a revoluției din Ungaria și reprezenta rodul unor comitete muncitorești activate spontan pe tot cuprinsul Transilvaniei. Insuccesul acestei revoluții se datora reprezentanților burgheziei române care au înființat organe de reprimare (!), gărzile naționale, ce au blocat printr-o serie de agitații naționaliste desfășurarea revoluției budapestane. Iuliu Maniu și consorții au avut ca principală miză deturnarea revoluției burghezo-democratice, ce avea mari șanse să devină o revoluție socialistă și temporizarea acțiunilor masei prin chemarea armatei române. Odată cu apariția manualului de istorie asumat de Roller, teza competiției dintre elita politică transilvăneană și masa revoluționară va deveni un loc comun pentru majoritatea abordărilor istorice din acei ani.³¹ După ce invoca o cabală burgheză ce nu a permis să se vorbească despre adevărata față a anului 1918, Vasile Liveanu, “eminența cenușie a direcției marxist-leniniste”³², insista în 1960³³ pe fixarea protagoniștilor revoluției în persoana prizonierilor transilvăneni din Rusia, adevărați exportatori de revoluție bolșevică și cei care au capacitat în jurul lor masele populare, devenind astfel factorul hotărâtor al unirii Transilvaniei cu România.³⁴ Deși o prelungire a revoluției rusești din

²⁸ Moga, “Anul 1918,” 14.

²⁹ Z.A.B. Zeman, *The Break-Up of the Habsburg Empire 1914–1918: A Study in National and Social Revolution* (New York: Oxford University Press, 1961), XIII.

³⁰ Mihail Roller, *Istoria R.P.R. Manual pentru învățământul mediu* (București: Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1952), 508.

³¹ Pe aceeași direcție se plasează și studiul semnat de Constantin Daicoviciu, Ladislau Bányai, Victor Chereșteșiu, Vasile Liveanu, “Lupta revoluționară a maselor, factor hotărâtor în Unirea Transilvaniei cu România,” *Studii. Revistă de istorie* 11 (1958): 21–56.

³² Valer Moga, “Unirea de la 1918 în istoriografia anilor 1945–1967,” în Valer Moga, Sorin Arhire, eds., *Anul 1918 în Transilvania și Europa Central-Estică. Contribuții bibliografice și istoriografice* (Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane/Academia Română, 2007), 71.

³³ V. Liveanu, *Din istoria luptelor revoluționare din România* (București: Editura Politică, 1960).

³⁴ Și în studiul semnat de Acațiu Egyed, Ludovic Vajda, “Mișcările țărănești desfășurate în Transilvania în anul 1918 și rolul lor în destrămarea puterii locale de stat austro-ungare,” *Analele Institutului de Studii Istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR* 6 (1968): 15 se preciza că prizonierii din Rusia au reprezentat “partea cea mai activă a mișcării țărănești”.

octombrie, revoluția transilvăneană era, în viziunea acestui autor, una în care burghezia a furat așteptările muncitorimii, o redutabilă forță revoluționară în Transilvania anului 1918. Revoluția nu a fost un succes, opina Vasile Liveanu, pentru că burghezia a reușit să transforme țărănimea într-o masă de manevră manipulată de interesele elitei care, folosindu-se de propaganda națională, a instigat la violențe interetnice.³⁵ În această lectură, revoluția transilvăneană a fost motivată de lupta de clasă, proletariatul, indiferent de naționalitate, făcând front comun împotriva “domnilor” exploataatori. Pe lângă mutațiile interpretative mai sus expuse, trebuie remarcată o schimbare esențială de optică. Dacă în majoritatea lucrărilor interbelice, consiliile și gărzile naționale erau considerate organisme revoluționare, întrucât au operat transferul de autoritate al revoluției politico-naționale, după 1948, aceste structuri sunt considerate contra-revoluționare, împiedicând elanul maselor spre triumful revoluției burghezo-democratice.³⁶

Simptomatică pentru pleonasmul interpretării evenimentelor de la finele anului 1918 din Transilvania considerăm formularea apărută într-un volum colectiv din 1964, ce avea ca temă de cercetare tocmai prăbușirea Austro-Ungariei, în care se vorbea despre “lupta maselor pentru o dictatură democratică (!!!) a muncitorilor și țăranilor”.³⁷

De abia după anul 1965 putem vorbi de unele încercări de reabilitare istorică a momentului 1 decembrie 1918. Evenimentul va fi catalogat drept unul cu semnificații pozitive, desigur, doar după stabilirea rolului major jucat de mase în realizarea unirii.³⁸ Dacă până în 1968 istoriografia a vorbit de o revoluție socială, după acest an se acordă credit și implicațiilor naționale ale turbulențelor care s-au produs în Transilvania la sfârșitul războiului. Cea mai însem-

³⁵ Pe același palier interpretativ se situează și studiile semnate de Vasile Pop, “1918-Mișcările revoluționare ale țărânimii din Bandul de Câmpie,” *Studii și Materiale* III-IV (1972), Acațiu Egyed, Ludovic Vajda, “Mișcările țărănești,” Victor Chereșeșiu, “Pătrunderea ideilor Marii Revoluții socialiste din octombrie în masele din Transilvania,” *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, I-II (1958–1959): 271–275; Constantin Daicoviciu, Miron Constantinescu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. II (București: Editura Academiei R.P.R., 1961), 345–373.

³⁶ Ideile lui Vasile Liveanu au constituit obiectul rechizitoriului întocmit de Pompiliu Teodor atunci când analiza istoriografia unirii Transilvaniei cu România. Istoricul clujean considera că Liveanu opera unele nepermise disocieri între luptele revoluționare și acțiunea politică românească, trecând sub tăcere solidaritatea maselor țărănești cu liderii politici ai mișcării naționale atunci când interpreta consiliile naționale ca organizații ale burgheziei. Pompiliu Teodor, “Istoriografia Unirii Transilvaniei cu România,” în Nicolae Bocșan, N. Edroiu, V. Vesa, eds., *Convergențe europene. Istorie și societate în epoca modernă* (Cluj-Napoca: Dacia, 1993), 82.

³⁷ Constantin Daicoviciu, Miron Constantinescu (coord.), *Destrămarea Monarhiei Austro-Ungare, 1900–1918* (București: Editura Academiei R.P.R., 1964), 188.

³⁸ Gabriel Moisa, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească 1965–1989* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2003), 126–127.

nată schimbare produsă în scrisul istoric al acestei perioade a fost reprezentată de “redescoperirea și integrarea națiunii printre categoriile epistemologice marxist-leniniste”, perspectivă ce a favorizat amalgamarea temelor, ideilor etc.³⁹, chestiune vizibilă și în tratarea evenimentelor din Transilvania de la finele anului 1918.⁴⁰

Se observă așadar, după anul bornă 1968 care a marcat semicentenarul unirii, o tot mai insistentă includere printre actanții revoluției, în afara muncitorilor și a soldaților de pe fronturile occidentale – nu doar a prizonierilor din Rusia –, a intelectualilor, dar și a frontului țărănesc neparticipant activ la conflagrație.⁴¹ Actorul colectiv țărănesc ca protagonist al revoluției este definitiv consacrat în istoriografia română din perioada comunistă mai ales odată cu apariția lucrării coordonate de Miron Constantinescu și Ștefan Pascu, *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*. În volumul apărut sub egida Academiei în 1968, Ștefan Pascu admitea că revendicările naționale au jucat un rol important în desfășurarea revoluției transilvănene, desigur alături de cele sociale. Cu toate acestea, se remarcă încă rezistența unui argument puternic din perioada 1948–1968, acela al solidarității țăranilor și muncitorilor români, maghiari⁴² și sași⁴³, dar și a consiliilor și gărzilor naționale ale acestora în fața opresiunii potențailor de orice culoare etnică.⁴⁴ Istoricul clujean mai propunea, cu ocazia acestui volum, o hartă a mișcărilor țărănești și muncitorești ce au avut loc în Transilvania în intervalul 1917–1918. Cu toate

³⁹ Felician Velimirovici, *Condiția istoricului și a discursului istoric în societatea românească (1948–1989)*, Teză de doctorat (Cluj-Napoca: Universitatea “Babeș-Bolyai”, 2014), 116.

⁴⁰ Iată o demonstrație: Nicolae Copoiu, “Ideile marxismului biruitor și lupta popoarelor pentru autodeterminare în anul 1918,” *Analele Institutului de Studii Istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR* 6 (1968).

⁴¹ În viziunea lui Gheorghe Unc, satele transilvănene au fost zguduite de răscoale țărănești în cursul lunii noiembrie a anului 1918 “sub directa influență a acțiunilor muncitorești” și “ca urmare a contradicțiilor sociale și naționale existente”. Chiar dacă grevele muncitorești au reprezentat combustibilul revoluției, totuși Unc nu neagă soldaților și intelectualilor un rol activ în extinderea tulburărilor țărănești. Gheorghe Unc, “Aportul mișcării muncitorești și socialiste la unirea Transilvaniei cu România,” *Ziridava* VII (1977): 67–81. George Manea insistă pe faptul că în consiliile locale predominau țăranii: când “consiliul era format din 12 membri, cel puțin 10 erau țărani.” George Manea, “Activitatea Consiliilor Naționale Române și a Gărzilor Naționale Române din județul Arad,” *Ziridava* VII (1977): 325.

⁴² Ioan Tomole vorbește chiar de o înfrățire în luptă româno-maghiară “ca de atâtea ori în decursul istoriei”. Ioan Tomole, “Aspecte ale revoluției populare din toamna anului 1918 în Sălaj,” *Acta Musei Porolissensis* VIII (1984): 445.

⁴³ Egyed, Vajda, “Mișcările țărănești,” 17.

⁴⁴ Ideea este una întâlnită și la Gheorghe Unc care preciza că “elementele înaintate socialiste și progresiste” din rândul maghiarilor și germanilor susțineau lupta românilor pentru unire. Gh. Unc, “Aportul mișcării muncitorești,” 73, dar și la Egyed, Vajda, “Mișcările țărănești,” 15–20.

acestea, proletariatul transilvănean continua să rămână o categorie ce încerca să se mențină la paritate cu țărănimea în privința importanței avute la finele războiului. Merită reținută, în acest context, reticența manifestată de istoricii perioadei în nominalizarea liderilor comunitari sau regionali care s-au distins cu prilejul evenimentelor revoluționare. Scrisul istoric opera în continuare cu unele categorii colective de tipul țărănimea, muncitorimea, burghezia⁴⁵ sau, cel mai cuprinzător, masele populare.

Semicentenarul unirii și aniversările ulterioare au însemnat pentru istoriografia comunistă pretextul unor recuperări ale revoluției transilvănene de pe poziții tot mai inconsecvente față de cele din anii stalinismului. Din perspectiva istoricilor perioadei 1968–1978, consiliile și gărzile naționale erau considerate organisme revoluționare⁴⁶ (nu contra-revoluționare, așa cum le interpretase Roller), iar evenimentele violente care s-au consumat în lumea satelor transilvănene erau definite drept “răscoalele țărănești” ce au constituit o parte integrantă a “revoluției burghezo-democratice”. Se producea în acești ani o bifurcare interesantă a perspectivei: în mediul rural aveau loc în toamna lui 1918 răscoale sau revolte, iar în cel urban, revoluții.⁴⁷ Terminologia folosită pentru a desemna mișcărilor de la finele războiului era într-o continuă diversificare.

Dintr-odată, revoluția nu a mai fost una confiscată de elementele burgheze din cadrul consiliilor, existând o unitate de interese între intelectuali și masele populare.⁴⁸ Se aprecia că revoluția burghezo-democratică avea în Transilvania un caracter mixt, de revendicări sociale și naționale. Ion Popescu Puțuri și Augustin Deac în 1972 în volumul *Unirea Transilvaniei cu România*, apărut tocmai la Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă Comitetul Central al PCR, aveau curajul chiar să prezinte pe un ton pozitiv activitatea preoților și a episcopilor în cadrul revoluției transilvănene. Replici de tipul “intelectualitatea, mai ales la sate, se situează în fruntea luptei naționale. Ea este aceea care fixează programul de acțiune, dă o formă concretă aspirațiilor sociale

⁴⁵ Mihalache, “O lecție de istorie,” 25.

⁴⁶ Se considera că deși au fost cazuri în care consiliile naționale au încăput pe mâinile elementelor înstărite care s-au folosit de ele, totuși în multe cazuri, aceste structuri au fost de partea țăranilor. Egyed, Vajda, “Mișcările țărănești,” 15–20.

⁴⁷ Unc, “Aportul mișcării muncitorești,” Egyed, Vajda, “Mișcările țărănești,” 15–20; Gheorghe Unc, Augustin Deac, *Gărzile naționale române din Transilvania* (București: Editura Militară, 1979).

⁴⁸ Există evident și excepții de la această grilă: “Dacă în unele locuri consiliile naționale românești comunale au căutat să frâneze avântul revoluționar al poporului, aceasta s-a făcut deoarece în componența acelor comitete un rol hotărâtor l-au avut elementele burgheze care nu vroiau ca lupta maselor să meargă prea departe”. George Manea, “Activitatea Consiliilor Naționale Române și a Gărzilor Naționale Române din județul Arad,” *Ziridava* VII (1977): 344.

și naționale nutrite de mase, o orientare inițială mișcării în ansamblu”⁴⁹, erau absolut de neconceput în urmă cu un deceniu. Totuși, perioada 1968–1978 a reprezentat, din punctul de vedere al interpretărilor pe care istoricii le-au propus asupra revoluției transilvănene, un interval destul de neașezat, inconsecvent în pledoarii, cu mari fracturi de logică în argumentația istorică. Fraze precum cea citată mai sus erau imediat contrazise în următorul paragraf în care se revenea la argumentația marxistă a muncitorilor care, influențați de evenimentele din Rusia, au făurit revoluția, în fapt, o reprezentare a luptei de clasă, și au organizat structuri de putere de tipul consiliilor muncitorești într-un context în care funcționau în Transilvania relații semi-feudale. Și în cazul acestor autori, revoluția a fost realizată de masele populare și de muncitorii din centre industriale transilvănene⁵⁰ “fără diferență de neam” (insistența pe desfășurarea evenimentelor de la Valea Jiului, Petroșani, Reșița este una emblematică pentru scrisul istoric al perioadei referitor la acest subiect), iar la sate se consumau răscoale și revolte ale țăranilor în același interval.⁵¹

Astfel de explicații bulversante în cadrul aceleiași lucrări sunt simptomatice pentru o parte din producția istoriografică referitoare la mișcarea revoluționară, care trăia din plin deruta re poziționării ideologice cerute de regim.

Alexandru Porțeanu, într-un studiu publicat în anul 1977⁵², propunea o comparație între scenariul budapestan al revoluției de la finele războiului și cel transilvănean. Dacă revoluția burghezo-democratică din Ungaria s-a soldat cu înlăturarea de la putere a magnaților și a culminat în 1919 cu transformarea într-o revoluție socialistă, revoluția din Transilvania, considera istoricul citat, a urmat o cale proprie, “tocmai datorită luptei de eliberare națională a majorității”. Rezultatul “cel mai de seamă” al revoluției burghezo-democratice din Transilvania l-a reprezentat unirea cu România, consecință de care se fac responsabile aceleași “mase populare”.⁵³

⁴⁹ Marin Badea, Gheorghe I. Bodea, Augustin Deac, Ion Popescu-Puțuri, *Unirea Transilvaniei cu România* (București, Editura Politică, 1972).

⁵⁰ Aceeași interpretare și la Vasile Arimia, Nicolae Petreanu, “Consiliile naționale române și rolul lor în pregătirea unirii Transilvaniei cu România,” *Analele Institutului de Studii Istorice și social-politice de pe lângă CC al PCR*, 6 (1968): 22; I.I. Șerban, I. Pleșa, “Mișcări revoluționare ale maselor din județul Alba în noiembrie 1918,” *Apulum* XIII (1975): 498; I.I. Șerban, “Mișcările revoluționare din toamna anului 1918 și pregătirea unirii Transilvaniei cu România în ținutul Orăștiei,” *Apulum* XIV (1976): 371.

⁵¹ Aceeași terminologie este folosită și de către Liviu Botezan, Constantin Enea, “Acțiuni revoluționare ale țăranimii din județul Arad în preajma Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia,” *Ziridava* VII (1977): 221–247.

⁵² Alexandru Porțeanu, “Revoluția burghezo-democratică din Ungaria din 1918 și Transilvania,” *Ziridava* VII (1977).

⁵³ *Ibid.*, 163–164.

Volumele privind revoluția transilvăneană apărute în deceniul 1965–1975 insistau pe descoperirea ca protagoniști ai evenimentelor de la finele războiului și pe așa-numitele “cadre verzi”. Acestea erau formate din soldați dezertori care operau în zone mai retrase (Maramureș, Apuseni) responsabile de introducerea în iulie 1918 a stării excepționale în Transilvania. În opinia lui Constantin Enea, aceștia au fost cei care au declanșat răscoale armate și ulterior război civil.⁵⁴ Ioan Popescu Puțuri și Augustin Deac punctau și ei rolul acestor elemente disturbatoare în desfășurarea evenimentelor din toamna-iarna anului 1918.⁵⁵

Despre un consens privind abordarea revoluției de la finele imperiului se poate vorbi doar începând cu anii '80, moment în care revoluția se încarcă puternic de mize naționale sau chiar prioritar naționale, deși nu se neglija în continuare nici caracterul ei social.⁵⁶ În această perioadă, momentul 1918 se transformă într-un atu major al puterii politice⁵⁷, folosit adeseori în plină feroare național-comunistă pentru a da replica istoriografiei maghiare în privința chestiunii transilvănene.⁵⁸

De la o revoluție percepută drept perdantă pentru că nu a urmat modelul rusesc, revoluția transilvăneană devenea una triumfătoare pentru că prin ea s-a reușit crearea statului național și cuplarea maselor populare la dezideratul autodeterminării.⁵⁹ Anii '80 au însemnat și o puternică recuperare monografică locală a evenimentelor petrecute în toamna anului 1918 în Transilvania sub forma studiilor despre consiliile și gărzile naționale.⁶⁰

În anul 1983 istoricul clujean Ștefan Pascu oferea publicului o monografie în două volume, dedicată “făuririi statului național unitar român”, prilej cu care revizita și chestiunea dedicată revoluției. Un rol important în procesul de

⁵⁴ C. Enea, “Aspecte ale descompunerii armatei austro-ungare (dezertări și răscoale ale soldaților din Transilvania 1914–1918),” *Acta Musei Napocensis* V (1968): 276–289.

⁵⁵ Badea, Bodea, Deac, Popescu Puțuri, *Unirea Transilvaniei*, 508.

⁵⁶ Deși existau autori care mai păstrau încă grila unei revoluții duse în comun de țărani români, germani, sârbi, nu și maghiari, totuși caracterul revoluției devenea unul social-național. Ioan Munteanu, “Noi date privind mișcarea socială și națională a țărănimii bănățene în toamna anului 1918,” *Studii de istorie a Banatului*, 6–7 (1981).

⁵⁷ Gabriel Moisa, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească 1965–1989* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2003), 127.

⁵⁸ Viorica Moisuc, “Lan 1918 dans l’histoire des roumains. Points de vue dans plusieurs ouvrages étrangers et quelques précisions,” *Roumanie. Pages d’histoire* VI (1981), nr. 3–4: 177–209.

⁵⁹ Pentru Marcel Știrban, lupta dusă de revoluționari împotriva autorităților și a jandarmilor “a imprimat revoluției un profund caracter național.” Marcel Știrban, “Consiliile naționale românești din toamna și iarna anului 1918 ca forme de solidaritate națională,” în Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, eds., *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice* (Cluj-Napoca: Dacia, 1985), 379.

⁶⁰ Marcel Știrban, Viorica Lascu, *Consiliul Național Român de la Blaj (noiembrie 1918-ianuarie 1919). Protocoale și acte, I-II* (Cluj-Napoca: Dacia, 1978–1980).

“clarificare ideologică” de la sfârșitul războiului rezerva acesta secției române a Partidului Social Democrat de la Budapesta, insistând că și țărănimea din Transilvania era foarte bine cuplată la dezideratele socialiste, existând organizații socialiste la sate.⁶¹ Deși considera că acțiunile lui Amos Frâncu⁶² vor declanșa “revoluția populară a românilor din Transilvania”, totuși, protagoniștii evenimentelor din lunile octombrie-decembrie 1918 rămâneau în viziunea lui Ștefan Pascu, muncitorii români, la care s-a raliat ulterior și țărănimea.⁶³ Muncitorii maghiari, aprecia același istoric, au sprijinit dreptul muncitorilor români transilvăneni de a se uni cu România.⁶⁴ La sate au izbucnit revolte și răzvrătirii, iar colaborarea interetnică⁶⁵ era permanent sabotată de “influențele burgheziilor celor două națiuni”. Același amintea de o “revoluție populară” privită cu îngrijorare de către Consiliul Național Român Central (C.N.R.C.) de la Arad pentru că risca să afecteze imaginea Transilvaniei în rândul opiniei publice europene, dar și din “interese de clasă”.⁶⁶ Revoluția transilvăneană a fost una învingătoare la final, pentru că s-a reușit înființarea C.N.R.C., s-au creat organizații muncitorești și s-a înlocuit vechea administrație, opina același istoric.⁶⁷

La finele anilor '80, revoluția transilvăneană căpăta în scrisul istoricilor români alura unui fenomen total care îngloba toate categoriile socio-profesionale fără diferențele de clasă atât de insistent prezentate la începutul anilor '50. În acest interval, revoluția recupera și partitura sa națională, rămânând însă și puternic motivată de unele mize sociale.

Seria volumelor de izvoare *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român/ Documentele unirii. Unirea Transilvaniei cu România: 1 decembrie 1918*, apărute în decursul anilor '80, a reprezentat cel mai puternic imbold de

⁶¹ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II (București: Editura Academiei R.S.R., 1984), 31. Și Ioan I. Șerban și Ioan Pleșa considerau într-un studiu apărut în 1977 că revoluția a izbucnit ca urmare a reactivării secției române a PSDU. Chiar și în zonele cu o reprezentare industrială scăzută (cazul comitatului Alba de Jos), proletariatul se manifesta “cu deosebită vigoare”, iar ideile socialiste pătrundeau tot mai profund în lumea satului. Ioan I. Șerban, I. Pleșa, “Mișcări revoluționare ale maselor din județul Alba în noiembrie 1918,” *Apulum* XIII (1975): 498–501.

⁶² Amos Frâncu, (1866–1933), avocat român, a organizat la finele anului 1918, la Cluj, *Senatul Național Român din Ardeal*, structură care a pus în unele situații între paranteze autoritatea Consiliului Național Român Central de la Arad, motiv pentru care a și fost desființată la mijlocul lunii noiembrie a anului 1918.

⁶³ Pascu, *Făurirea*, 73.

⁶⁴ *Ibid.*, 76.

⁶⁵ Ioan Tomole, “Aspecte ale revoluției populare din toamna anului 1918 în Sălaj,” *Acta Musei Porolissensis* VIII (1984): 445. “Amplerea acțiunilor maselor populare, a românilor și maghiarilor înfrățiți în luptă, ca de atâtea ori în decursul istoriei, se desprinde convingător din mărturiile documentelor de epocă”.

⁶⁶ Pascu, *Făurirea*, 112.

⁶⁷ *Ibid.*, 113.

revizitare a subiectului revoluției transilvănene. Documentele emise de liderii consiliilor și gărzilor naționale ori de autoritățile maghiare publicate în acest corpus restitativ au deschis un ofertant șantier de cercetare al cărui impact poate fi vizibil până în prezent.

Revoluția transilvăneană în interpretări istorice post-1989

Dacă în monografia apărută în 1979 la Editura Militară, *Gărzile naționale române din Transilvania*, semnată de Gheorghe Unc și Augustin Deac, tabloul lunilor octombrie-decembrie 1918 era unul aproape idilic, al conlucrării pașnice, atât la nivelul elitei politice, dar și al maselor de diferite etnii, micile incidente datorându-se strict “moșierimii exploatoare”⁶⁸, mișcarea de recuperare monografică a stărilor transilvănene de la finele războiului a însemnat și descoperirea unui element destul de ocultat până atunci: dimensiunea violenței revoluționare interetnice.

De aici și până la spulberarea mitului “comunității de interese” a muncitorimii și țărănimii româno-maghiare-sârbe⁶⁹ nu a mai fost decât un pas. Chiar dacă ultimii ani ai național-comunismului au încercat să introducă niște markeri etnici în analiza situațiilor revoluționare din Transilvania, abia după 1989 s-a putut formula răspicat de către istorici că această perspectivă nu a reprezentat decât un “slogan drag internaționalismului proletar” care nu se susținea la confruntarea cu sursele istorice considerate incomode defunctului regim (a se vedea admirabilul efort de analiză întreprins în acest sens de Valeriu Leu și Carmen Albert⁷⁰). Cei doi istorici pomeniți se înscriu de altfel într-o nișă tot mai prezentă în scrisul istoric al ultimilor 20 de ani, militând pentru ieșirea din zona documentelor oficiale, a credenționalelor și a proceselor-verbale în interpretarea evenimentelor de la finele războiului și redescoperirea memorialisticii ca vector de analiză.⁷¹ Această din urmă reacție este de altfel de înțeles, în condițiile în care, așa cum menționam, multe studii s-au axat doar pe revoluția politică urbană⁷², pe revoluția gulerelor albe, punând în umbră felul în care mișcările revoluționare s-au articulat la nivel comunitar.

⁶⁸ Unc, Deac, *Gărzile naționale române*, 127.

⁶⁹ Idee vehiculată de Viorica Moisuc, “L’an 1918,” 177–209.

⁷⁰ Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica “măruntă” sau istoria ignorată (1914–1918)* (Reșița, 1995).

⁷¹ Direcția aceasta începuse timid și înainte de 1989 prin unele lucrări de tipul: Dumitrescu Constantin, *Din lunga timpului bătaie: anul 1918 în amintirile unor martori oculari* (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1978); Stelian Neagoe, ed., *Marea unire a românilor în izvoare narative* (București: Editura Eminescu, 1984) ș.a.

⁷² Alexandru Roz, *Noiembrie 1918. Aradul-capitala Transilvaniei* (Arad: Vasile Goldiș University Press, 2002).

Anii post-1989 au continuat recuperarea situațiilor revoluționare locale, dar și a personajelor care s-au erijat în postura liderilor comunitari în acele momente. S-a putut astfel delimita o direcție care a virat puternic înspre zona biografismului în analiza revoluției din 1918⁷³, o abordare care ar putea facilita pentru unele zone (ca Hunedoara, Timiș, Caraș-Severin, Alba, Arad, Sibiu) inclusiv abordări mai complexe de tip prosopografic. Această orientare se derulează în paralel cu o alta ce militează pentru depășirea evenimentialului în interogarea revoluției transilvănene⁷⁴, pentru ieșirea din cazuistica stufoasă și centrarea pe nivelul de participare al segmentului rural, pe argumentațiile și mizele ce au funcționat pentru acesta (concretizată în volume exemplare aparținând Eugeniei Bârlea⁷⁵, profesorului Doru Radosav⁷⁶ și regretatului istoric Nicolae Bocșan⁷⁷). S-a realizat prin astfel de analize împăcarea elitei transilvănene cu masele de țărani și soldați⁷⁸, solidaritățile care s-au dezvoltat între aceste segmente fiind ignorate de o întreagă istoriografie stalinistă.

De altfel, perioada post-1989 a însemnat deconstrucția agresivă a mai multor abordări din anii comunismului. Ne referim aici mai ales la o chestiune dragă istoricilor perioadei rolleriene: aceea a azeziunii maselor populare transilvănene la bolșevism în toamna anului 1918. Aceiași istorici bănățeni deja menționați, Valeriu Leu și Carmen Albert, au considerat că această interpretare, a contagiunii bolșevice, nu se putea susține întrucât noua ideologie era

⁷³ Reținem mai cu seamă consistentele contribuții ale lui Victor Șuiagă pentru zona Hunedoarei. Acesta operează o generoasă recuperare a cazuisticii locale din timpul revoluției motivată astfel: “Nu s-a scris însă decât foarte puțin despre evenimentele și oamenii care au activat pe plan local, în diverse județe, orașe și sate transilvănene [...] Victor I. Șuiaga, *Consiliul Național Român din Deva 1918–1919* (Deva, 1994), 10; Alexandru Roz, *Consiliul Național Român Central și Gărzile naționale române din Arad 1918* (Cluj-Napoca: Dacia, 1993); Ioachim Lazăr, *România din sud-vestul Transilvaniei și Marea Unire. Țara Hațegului și Valea Jiului* (Deva: Emia, 2007).

⁷⁴ Pompiliu Teodor, “Istoriografia Unirii Transilvaniei,” 84; Doru Radosav, “1918 în comunitățile locale,” *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 2–3 (1998–1999): 73–74.

⁷⁵ Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra Primului Război Mondial* (Cluj-Napoca: Argonaut, 2004).

⁷⁶ Doru Radosav, *Istoria din memorie. Încercări de istorie orală* (Cluj-Napoca/Gatineau: Argonaut/Symphologic Publishing, 2016).

⁷⁷ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, Mihaela Bedecan, *Marele Război în memoria bănățeană*, vol. I-III (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012–2015).

⁷⁸ A se vedea și studiul lui Marcel Știrban, “Consiliile Naționale Românești din toamna și iarna anului 1918 ca forme de solidaritate națională,” în N. Bocșan, N. Edroiu, V. Vesa, coord., *Convergențe europene. Istorie și societate în epoca modernă* (Cluj-Napoca: Dacia, 1993), 379; Dumitru Tomoni, *Nord-Estul Banatului și Marea Unire. Contribuții documentare* (Timișoara: Mirton, 2003), 17–18.

identificată drept “maghiarofilie”. Era însă posibil, atrăgeau atenția cei doi cercetători, ca manifestări anarhice să fi fost considerate ca având la bază convingeri bolșevice și calificate simplist astfel.⁷⁹ Valer Moga militează însă pentru deschiderea acestui dosar sensibil, justificând astfel demersul: “Nimeni nu poate omite influența revoluției bolșevice din Rusia și a revoluției din Ungaria asupra mișcării care încă în epocă a fost numită revoluția din Transilvania; tot astfel s-a vorbit și se vorbește despre mișcările revoluționare ale cehilor, slovacilor et al. Dar aceste revoluții, pe lângă componenta lor socială, aveau o și mai solidă componentă națională, care decurgea dintr-un program politic ce i-a animat pe slavii și românii din imperiu încă din secolele anterioare”⁸⁰

În 1998, din nou cu un prilej aniversar, apărea volumul unei conferințe româno-maghiare inedite prin subiectul propus: *1918 – Sfârșit și început de epocă*. Coordonată de Cornel Grad și Vasile Ciubotă, inițiativa editorială a reprezentat un salt calitativ în spațiul istoriografic consacrat acestui subiect. Semnătura unor istorici maghiari alături de cei români devoala una din mizele acestui proiect: apropierea de un consens istoric referitor la sensibilă perioadă a anilor 1914–1920.

Alexandru Porțeanu într-un studiu apărut în menționatul volum ce își propunea să facă inventarul producției bibliografice românești referitoare la tratarea anului 1918 remarca apetența chiar și după 1989 pentru cazuistica “uneori chiar marginală, fără suficiente semnificații de generalitate și de durată istorică”, apreciind în continuare: “În plan metodologic persistă încă, chiar neverosimil de mult inerția vechilor reflexe și stereotipii în ceea ce privește modalitatea tratării și prezentării istoriei întregirii statului național în 1918. Această situație menține expunerea istoriografică la un nivel descriptiv, insuficient argumentat sau nuanțat, uneori chiar superficial, într-o tonalitate apologetică sau chiar patetică, nu prea mult distanțată de cea propagandistică, ce se îndepărtează de profesionalitate...”⁸¹

O analiză care ordona inspirat peisajul transilvănean al sfârșitului de an 1918 a fost cea asumată de Virgil Ogășanu într-o cercetare din 2000. Acesta aducea la zi complicatele chestiuni ale sfârșitului de război în Transilvania printr-un studiu care urmărea analiza structurii puterii revoluționare românești în toamna anului 1918.⁸² De remarcat în acest context și studiul din 2002 al lui

⁷⁹ Leu, Albert, *Banatul în memorialistica*.

⁸⁰ Moga, “Unirea de la 1918,” 61.

⁸¹ Alexandru Porțeanu, “Considerațiuni asupra istoriografiei române privitoare la anul 1918,” în Cornel Grad, Viorel Ciubotă, eds., *1918. Sfârșit și început de epocă* (Zalău/Satu Mare: Lekton, Editura Muzeului Sătmărean, 1998), 32.

⁸² Virgil Ogășanu, “Structura puterii revoluționare românești din Transilvania în toamna anului 1918,” *Acta Musei Porolissensis XXIII* (2000): 179–188.

Liviu Botezan în care propunea o arheologie a violenței rurale transilvănene, considerând că mișcările țărănești ce aveau loc în satele arădene în primăvara anului 1848 au reprezentat un preludiv al evenimentelor din toamna lui 1918, fiind orientate împotriva aceluorași personaje (primari și notari) și având aproximativ aceleși cauze: complicitatea menționaților în deposedarea țaranilor de bunuri, un comportament jignitor la adresa acestora etc.⁸³

Considerații finale

Acest păienjenis de interpretări acumulate în răstimpul de un secol se constituie, de fapt, într-o pledoarie pentru rechestionarea mai nuanțată a felului în care se articulează dimensiunea transilvăneană a disoluției imperiale. Așa cum s-a putut constata, se remarcă absența unor studii care să interogheze critic rezistența etichetei de revoluție pentru evenimentele sfârșitului de an 1918, dar și încadrarea acesteia în scenariul mai amplu ex-imperial, utilizându-se, de regulă, o pregnantă contextualizare regională.

Urmărind felul în care a evoluat chestiunea revoluției transilvănene, se pot identifica principalele axe interpretative unde mutațiile au fost cele mai vizibile.

În primul rând, nu putem să nu remarcăm neașezarea terminologică a evenimentelor care se consumă în Transilvania la finele războiului. Revoluție, revoltă, răscoală, mișcare revoluționară, situație revoluționară – tot acest evantai al denumirilor sugerează necesitatea unor abordari din care să nu lipsească specialiști ai istoriei sociale care să elucideze tipul acțiunilor colective petrecute la finele războiului și grila lor de interpretare. Chiar și atunci când unii autori optau pentru termenul revoluție, acesta era utilizat segmentat în variante ca revoluție socială sau revoluție națională.

În funcție de referențialul statal stabilit, Rusia bolșevică ori Austro-Ungaria, revoluția purta apelativul de perdantă (nereușind alinierea la modelul leninist) ori învingătoare (pentru că a reușit operarea transferului de putere spre autoritățile române). A existat apoi în scrisul istoriografic românesc un spectru larg al actanților revoluționari. De la soldați, țărani, muncitori, prizonieri de război din Rusia, fiecare dintre aceste categorii au fost la un moment dat utilizate pentru a construi scenariul revoluționar transilvănean. De altfel, în funcție de protagoniștii revoluției se stabilea caracterul acesteia: importată sau organică. În directă legătură cu cei care erau fixați drept lideri ai revoluției, se interpreta și partitura consiliilor și gărzilor naționale: structuri revoluționare sau, dimpotrivă, contrarevoluționare.

---

⁸³ Liviu Botezan, "Mișcările țărănești din satele arădene contra notarilor și primarilor în primăvara anului 1848, preludiv al evenimentelor din toamna anului 1918 care au facilitat Marea Unire" *Ziridava* XXIII (2002): 157.

De la o mișcare națională, la una marxist-leninistă a luptei de clasă, burghezo-democratică, revoluția transilvăneană a anului 1918 parcurge un drum lung și neașezat care respectă de fapt fracturile istorice ale societății românești în decursul unui secol. Avatarurile revoluției transilvănene sunt rezultatul unei interpretări unilaterale a acestei mișcări care necesită două tipare de analiză: unul ce are în vedere manifestările dezorganizate ale maselor, acea revoltă spontană fără program și lideri și unul care se consumă la nivel elitar, reprezentat de direcțiile de acțiune ale Consiliului Național Român Central. Pentru că orice revoluție e un proces care încorporează atât competiția elitei, dar și mobilizarea masei⁸⁴, considerăm că ambele secvențe ale revoluției au un rol major în operarea transferului de putere de la sfârșitul războiului.

Credem că poate funcționa, în ciuda straturilor de discurs istoriografic succint amintite aici, o recalibrare a analizei istorice a fenomenului revoluționar și prin recursul la o sursă esențială pentru înțelegerea acestuia care să ridice unele interogații privind dimensiunea culturală a demobilizării, ca să numim doar unul din aspectele puțin abordate la noi. Ancheta întreprinsă de Teodor Păcățian, cu sprijinul ASTREI în anii '20, reprezintă din acest punct de vedere, o investigație tratată încă fragmentar, fără deschiderile interpretative pe care un astfel de material de arhivă le poate susține.⁸⁵ Întrebarea formulată de jurnalistul și istoricul transilvănean și transmisă tuturor localităților transilvănene în interbelicul timpuriu (“În toamna anului 1918 fost-a revoluție în comună? Cum s-a urzit, cum s-a dezvoltat? S-a format gardă națională în comună? Sub a cui conducere?”) poate redeschide complicatul dosar al revoluției transilvănene de la finele Marelui Război, asigurând o intersecție de perspective subiectului, care ar putea fi astfel lecturat atât din punctul de vedere al istoriei, cât și al memoriei.

ON THE HISTORIOGRAPHICAL ITINERARY OF THE TRANSYLVANIAN REVOLUTION FROM THE END OF WORLD WAR I

Abstract

Far from being an exhaustive analysis of the historiographical works that treated the Transylvanian revolution at the end of World War I, the present issue aims to make in the main an inventory of the way this historic subject has been discussed within a generous period, of more than a century. The radiography so developed presents the breaches concerning the facts to be interpreted, and how the political context directed discontinuously

⁸⁴ Iain McLean, coord., *Oxford – Dicționar de politică* (București: Editura Univers Enciclopedic, 2001), 393.

⁸⁵ Am încercat exploatarea acestei surse în unele analize menționate și în cadrul acestui studiu, urmând ca în curând să apară un volum consacrat acestei anchete.

the historical writing to some favorite subjects in analyzing Transylvania during October-December 1918.

The Transylvanian revolution passes thus a long way and historically not properly set yet, from a national movement to a Marxist-Leninist class struggle, bourgeois-democratic; this way is visible both at the terminological level (revolutions, revolts, rebellions – the labels under which the collective movements at the end of the international conflagration were known as), and the manner the Transylvanian protagonists of those events at the end of World War I have been perceived, and the way the revolutionary scenario as well as the stakes of the structures of power developed within the fall and winter of 1918.